

SZÁDOCZKI VERA

*Szentmihályi Mihály Egyházi énekes könyvének
kéziratai*

A XVIII. században nagy szükség mutatkozott egy új, korszerű katolikus énekeskönyv összeállítására. Ezt a hiányt azonban csak a század legvégén pótolta két terjedelmes nyomtatvány, 1797-ben Bozóky Mihály *Katolikus karbéli kótás énekeskönyve*¹ és Szentmihályi Mihály 1797–1798-ban megjelent kétkötetes *Egyházi énekes könyve*.² Ide sorolhatjuk még az Ányos Pálnak tulajdonított, 1785-ös *Énekek könyvét* is, amely azonban mind terjedelemben mind jelentőségben az előbbi kettő alatt maradt. Mi volt a cél a kötetek összeállításával? Egyrészt az 1700-as évek elején olyan változások mentek végbe a barokk kori vallásosság valamennyi területén – gondolhatunk itt a megnövekvő szenttiszteletre, a búcsúk és missziós alkalmak gyarapodására,³ melyekre nem találtak elegendő és megfelelő éneket a régi könyvekben, új énekanyagot kívántak. A kötetek előszavait olvasva azonban más okok is ki-világlanak.

Ányos Pál ezt írja:

„Szükséges volt az Evangéliom, és Anyaszentegyháznak Lelke szerént való énekeket elrendelni, hogy mind a Lelki Atyáknak, mind pedig magoknak a híveknek is legyen helyes módjok, és okok annyi sok zur zavar énekeket, mellyekkel a jó énekek fogyatkozása miát csúfoltatott az isteni szolgálatot illető tisztaság, kitiltani megyéjeből, és énekesseiket kötelezni istenessebb és lelkibb énekekre.”⁴

¹ Bozóky M. (1797), *Katolikus karbéli kótás énekeskönyv*, Vác, Gottlieb.

² Szentmihályi M. (1797–1798), *Egyházi énekes könyv*, Eger, Püspöki.

³ Papp Géza, Papp Ágnes, A katolikus egyházi népének a XVIII. században, in Szacsvai Kim Katalin (szerk.), *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon*, Budapest, MTA BTK ZTI, megj. alatt (Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez, 2.). Ezúton szeretném megköszönni Papp Ágnesnek a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségét, és hogy a megjelenés alatt álló jegyzeteit rendelkezésemre bocsátotta.

⁴ Ányos P. (1785), *Énekek könyve*, Pest, Landerer Mihály, [A2r]. Az idézett szövegeket mai helyesírás szerint, a nyelvjárási sajátosságokat megtartva közöltem.

Szentmihályi pedig így fogalmazta meg:

„Nyilván való az, hogy Hazánkban írásbéli számtalan új Énekek a régiekhez férkeztek, mellyeknek nótái dicséretesek ugyan, és szív-ébresztők; de azok közül némellyeknek értelmi vagy homályossan, és fogyatkozásokkal írva vagynak, vagy az igaz Hitnek titkaival ellenkeznek, és a Verseknek egyeztető zengései azokban hibáznak. Az is való: hogy a jelesbb Csíki Énekes Könyvnek (mely 1719-dikben nyomtatottatott [?]) és több régieknek nyomtatványi vagy éppen elfogytak, vagy pedig elfogyása miatt drága áron vétetnek, ez okáért a Kántorok gyakorta némelly jövevény, írott hibás Énekeket akarattyok ellen is kényszerítetnek énekelni.”⁵

Ezek szerint az énekszövegek sokszor ellenkeztek az egyház tanításával. Máskor a dallam nem felelt meg a jó ízlésnek. És égető problémaként merült fel, hogy a régi énekeskönyvek vagy elfogytak, vagy – mivel kevés volt belőlük – megfizethetetlen árat kértek értük. A régi énekeskönyvek alatt Kájoni János *Cantionale catholicum*ának második (1719-es)⁶ illetve a *Cantus catholici* különböző kiadásait értették. Ez utóbbit ugyan a XVIII. században többször is utánn nyomták, de ezek többé-kevésbé változatlanok XVII. századi előzményeikhez képest, az új igények kielégítésére nem lehettek alkalmasak.

Ezt a problémát több egyházi vezető felismerte, köztük Eszterházy Károly, egri püspök is, aki 1775-ben körlevélben fordult a kerületi esperesekhez, hogy kántoraik által gyűjtsék össze és küldjék el a településeiken használt és arra érdemesnek tartott énekeket, lehetőleg kottával együtt.⁸ A szerkesztőbizottság élére Szentmihályi Mihály tarnamérai, majd boconádi plébános (később esperes és egri kanonok) került. Az első kéziratoss és hangjegyes tervezet hosszú éveket vett igénybe, az első cenzori jelentés azonban mégsem volt kedvező, így Szentmihályi átdolgozta az énekeskönyvet. Az iratok tanúsága szerint Eszterházy egészen az utolsó pillanatig ragaszkodott a kottás kiadáshoz, ez azonban mégsem sikerült neki, mivel az egri nyomda ekkor még nem rendelkezett hangjegyek nyomtatására alkalmas felszereléssel, a megjelenéssel tovább várni pedig nem akartak. Erre Bárdos Kornél egyetlen okot talált: a püspök félt, hogy nem éli meg a kötet megjelenését (és valóban a következő évben, 1799-ben meg is halt). A szerkesztés munkálatait még egy esemény zavarta meg, Bozóky Mihály, pilismaróti iskolamester levele, aki

⁵ Szentmihályi 1797:viii.

⁶ Kájoni J. (1719), *Cantionale catholicum*, Csíksomlyó.

⁷ A *Cantus catholici* az 1651-es, első kiadás után megjelent még: 1675, 1703, 1738; illetve 1674-ben azonos címmel, de lényegesen más szerkesztési elvekkel és tartalommal. Erről bővebben: Papp Á. (2012), Ki volt az 1674-es *Cantus Catholici* szerkesztője? in Szalay Olga (szerk.), *Tükröződések: Ünnepi tanulmánykötet Domokos Mária népzene kutató-zene történetész tiszteletére*, Budapest, L'Harmattan-Könyvpont, 515–533.

⁸ Bárdos K. (1987), *Eger zenéje 1687–1887*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 36–39.

beszámolt az elkészült és cenzori engedéllyel rendelkező énekeskönyvről, és felajánlotta Szentmihályinak a társulást. Ez abból a szempontból jó ajánlatnak tűnt, hogy a váci nyomda vállalta a kották nyomását, ugyanakkor a két püspök – többszöri levélváltást követően – ellenezte a közös kiadást. Ennek részleteire azonban most nem térnek ki, kanyarodjunk vissza Egerbe.

Szentmihályi énekeskönyve tehát bő húszévnyi munka után 1797-ben megjelent. Az előkészítési munkálatok csaknem negyed századából azonban rengeteg kéziratos dokumentum maradt ránk, amelyek jól mutatják a tervet, a munkafolyamatokat és a forrásokat. (Illetve fennmaradt a kötettel kapcsolatos levelezés egy része is, amelyről azonban szintén nem lesz most szó.) Mindezeket ma Egerben, az Érseki Levéltárban őrzik.⁹ Ezeknek a dokumentumoknak a létezése egyáltalán nem ismeretlen a népénekkel, lelkeségi irodalommal foglalkozók és a szakirodalom számára. Az elmúlt évtizedekben többen is vizsgálták. Így Bárdos Kornél az *Eger zenéjében* számol be róla, hogy megtalálta a kéziratos kottás tervezetet, és átadta Rajeczky Benjaminszéknek, hogy értékelje a dallamanyagot, és határozza meg annak helyét a népének történetében.¹⁰ E felkérésnek Rajeczky eleget is tett, amelyről egy *Vigiliában* megjelent cikk tanúskodik.¹¹ Legújabbban Papp Géza nyomán Papp Ágnes foglalkozott a témával *A katolikus népének a XVIII. században* című könyv-fejezetében, amely megjelenés alatt áll. Mindebből láthatjuk, hogy a kutatásokat eddig elsősorban a zenészek végezték, azon túl, hogy számba vették, mennyi és milyen jellegű kéziratos anyagot tartalmaz a levéltári egység, elsősorban a dallamanyag állt a vizsgálódások középpontjában, de a szövegeket, szövegváltozatokat, szöveggyűjteményeket és azok forrását eddig senki nem vizsgálta behatóbban. Erre vállalkozik a jelen tanulmány.

Kéziratos dokumentumok

Milyen dokumentumokból tevődik össze ez a levéltári egység?

Megtalálhatjuk benne az énekeskönyv nyomdai kéziratát. A kettedrét méretű, vaskos kötet a teljes énekeskönyv anyagát tartalmazza, az énekek ugyanabban a sorrendben követik egymást, mint a nyomtatványban. Eltérés a két dokumentum közt, hogy a kézirat elején, a cenzori engedélyt követően egy püspökhöz szóló ajánlást olvashatunk, amely a nyomtatott változatból végül kimaradt.

⁹ Eger, Érseki Levéltár A. V. 914. A szám alá tartozó egyes dokumentumoknak nincs külön jelzete.

¹⁰ Bárdos 1987:39.

¹¹ Rajeczky B. (1984), Szentmihályi Mihály „Egyházi énekes könyv”-ének (1797–98) hangjegyes tervezete, *Vigilia* 3 (1984). 172–174.

Fennmaradt kétkötetnyi kottás kézirat, amelyek Papp Ágnes szerint a szerkesztés korai stádiumát megörökítő fogalmazványváltozatok.¹² Az első kötet a teljes egyházi évre közölte az introitus verzusát latinul, az episztola és evangélium szerinti énekeket. A második, végén csonka kötet *Az Egri Püspöki megye Énekes könyvének első részében foglalt énekek tulajdon nótájának Cottizatiói* címet viseli. Magyar népekeken kívül latin nyelvű szertartási énekeket, a mise állandó részeit, himnuszokat, kanciákat stb. tartalmaz. Ebben a kötetben a dallamok rögzítése volt a cél, ezért minden többstrófás éneknek csak az első versszaka szerepel.

Maradtak fenn kisebb, kéziratos énekeskönyvek, amelyeket méretüknél és terjedelmüknél fogva inkább füzeteknek nevezhetünk, legtöbb esetben nem tartalmaznak kottákat, csak énekszövegeket nótautalásokkal. A *Cantionalia Sacratissimorum Hymnorum pro Agriensi Dioecese* című kötetben az egyházi év ünnepeire való énekeket, valamint egy ciklus episztola és evangélium szerint való éneket találunk karácsonytól a pünkösöd utáni vasárnapokig. Miseénekeket és a jelesebb ünnepekre való énekeket, litániákat, antifónákat olvashatunk az *Énekek, melyek a szentmise alatt és más ájtatosságok alkalmazásával a Sepsz mezővárosa Szentlélek Isten templomában az egész nép által énekeltetnek* című kötetben. Nem egészen világos, hogy e kötetek hogyan kerültek a gyűjteménybe: akkor szerezték-e be, mikor Eszterházy énekeskönyvekről gondoskodott a tervezett énekgyűjteménye összeállításához, vagy valamelyik kántor küldte el saját kántorkönyvét vagy annak másolatát.

Megmaradt egy Szentmihályi nevéhez köthető énekes könyvecske, amely a *Libellus Epistolarum et Evangeliorum exemplar primum in originali* címet viseli (az első lapon az *Énekes könyvecske* cím olvasható), és valóban az év vasárnapjaira való evangéliumok és episztolák szerint való énekeket tartalmazza, ugyanazt a ciklust, amely a nyomtatott énekeskönyvben is megjelent. Az első lapon olvasható alcím és az előszó tanúsága szerint maga Szentmihályi állította össze 1796-ban.¹³ Ez magyarázatot adhat rá, miért nem illesz-

¹² Papp Géza, Papp Ágnes, A katolikus egyházi népének a XVIII. században, in Szacsvai Kim Katalin (szerk.), *Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon*, Budapest., MTA BTK ZTI, megj. alatt (Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez, 2.).

¹³ Az [I.] lapon: „Énekes könyvecske, melyben az egész esztendőnek folyása szerint minden vasárnapokra rendeltetett Epistolákat és Evangéliumokat az hivatalbéli éneklők kívánságára, és a keresztény hívek tanúságára különös munkával énekbe foglalt és világosságra bocsájtott főtisztelendő boconádi plébános, egri kanonok és patai alsó kerületnek V. esperesse Szentmihályi Mihály 1796. esztendőben böjtelő havának 23dik napján.”

Az előszóban (p. [III].): „Kegyességes Jézus, a te üdvösséges Evangyliomodat és némely Apostolid által írt és minden vasárnapi Sz. misékhez alkalmaztatott leveleket különös énekben foglaltam, hogy ezek által is e földön dicsőitessél, ugyanis e kis munkámot méltóbban kinek mutathatom?”

Az olvasónak címzett ajánlásban (p. 1–2): „A Kegyes Éneklőnek áldás és üdvösség!

kedik ez a ciklus az evangélium szerint való énekek hagyományába.¹⁴ Erre utalhat a nyomdai kézirat előszavában olvasható megjegyzés is, miszerint: „...ösztönözött s kötelezett engem [ti. Szentmihályit] arra, hogy ezen énekeknek öszveszedésekhez, alkalmaztatásokhoz és rész szerént készítésekhöz kezdénék, hogy így szükséges könyvekkel inkább bővelkednék tágas püspöki megvéd...”¹⁵ Más énekről ugyanis eddig nem tudjuk, hogy Szentmihályi szerezte volna.

Kántorok kottái

Érdekes és sok hasznos információt tartalmazó csoportot alkotnak azok a dokumentumok, amelyeket a kántorok küldtek be a püspöki felhívásra. Ezek közül hatról tudjuk, honnan származnak, további négyről pedig feltételezhetjük, hogy ebből az okból kerültek a gyűjteménybe. Adács, Jászapáti, Jászárokszállás, Jászfákóhalma, Várkony és Zaránk településekről érkeztek a füzetek, több esetben inkább lapocskák. A kántorok magukat és településüket általában nem nevezték meg – ezt a „boríték” vagy kísérőlevél tartalmazhatta – a neveket más kéz írásával olvashatjuk a lapokon, ez alól csak a várkonyi kántor kivétel. Az ízlések és a használatban lévő énekek sokszínűségét jól mutatja, hogy a beküldött több mint száz ének közt csak kettő ismétlődik. Az énekek közt mindössze egy latin nyelvűt találunk és csak egy zsolnárt. Ez is jelzi a megváltozott igényeket és elvárásokat a népénekekkel szemben. A kántorok többféleképpen értelmezték a püspöki felhívást. Berényi Sándor, zaránki kántor mindössze hat éneket küldött, de azt többszólamú, orgonakíséretes kottával (lásd az 1/a–b. képeket a következő oldalakon). Az ő változata lehetett az elvárt minta, mivel ekkor Zaránkon – Tarnaméra filiájaként Boconáddal együtt – épp Szentmihályi volt a plébános.

[...] Amit régtől fogva hivatalod szerint óhajtottál, kezdedbe bocsátom.

Egynéhányszor hallám panaszkod, hogy e mód szerént írásban sőt nyomtatott könyvecskében is találatnak ugyan énekek, de mivel rész szerént homályosok, rész szerént pedig egyféle versre vagynak készítve, előttd nem kedvesek.

Engem nem annyira a te panaszkod, és kívánságod, hanem lelki fő előjárómnak kegyes intése indított ezen énekeknek is elkészítésére. Késedelmet egyedül okozott a nevezett tágas énekes könyveknek hosszas üdövel lett végezése.

E munka nem új, nem is gyümölcstelen találmány; nem, de a R. Katholika Anyaszentegyháznak különféle énekei főképpen az egyházi solosma könyvben előnkbe adatnak, melyekben (mint az itt versekre szorított Sz. Levelekben s Evangéliomokban) a Szentírás tanítási foglaltatnak. [...]”

¹⁴ Az episztola és evangélium szerint való énekekről bővebben: Papp Á. (2011), „Epistola és Evangélium szerint való énekek”: 18. századi kéziratos kántorkönyvek tanúsága, *Zenatudományi Dolgozatok*, (2011), 151–174.

¹⁵ Szentmihályi 1796:[VI].

1/a. kép. Többszólamú kotta a záránci kántor kéziratában
(*Alexander Berenyi Cantor et Organista Szarankiensis*, p. 2–3.
Eger, Érseki Levéltár A. V. 914.)

Pintér Imre, várkonyi kántor küldeménye a legterjedelmesebb, ez tükrözi a legszisztematikusabb gyűjtést. Az egyházi év minden jelesebb ünnepére és vasárnapjára közöl egy-egy éneket, továbbá néhány oltáriszentségi és Mária-éneket. De ő sem kottát, sem nótautalást nem ad a szövegekhez. A többiek küldeményei átmenetet képeznek e két megoldás között: a jászapáti kántor tíz, a jászárokszállási kántor négy és a jákóhalmi kántor három énekéhez egyszólamú kottákat találunk.

1/b. kép. Többszólamú kotta a zaránki kántor kézirataiban
(Alexander Berenyi Cantor et Organista Szarankiensis, p. 2–3.
Eger, Érseki Levéltár A.V. 914.)

Jól kiolvasható ezekből a füzetekből, hogy milyen kották, énekeskönyvek álltak a kántorok rendelkezésére. Például a jászapáti kántor tizenkét énekéből tízhez találunk kottát, kettőhöz pedig nótajelzést ad, megjegyzést fűz: „Más [ének], melynek nótája a Zsámbárban vagy, úgy mint Ave Regina coelorum, heroina angelorum, de az első cikket nem kettőztetik” olvashatjuk az *Üdvöz légy, nagy szentségben jelen lévő örök Isten...* kezdetű éneknél. A szöveget magát ez idáig nem találtam egyetlen nyomtatott énekeskönyvben

sem, de a dallam valóban az 1674-es *Cantus catholicus*-ból való. Ugyanígy az *Ő, mely szerelmes vagy én Jézusom...* kezdetű éneknél: „Más, melynek nótája a Szelepcsényiben a böti[!] énekek közt vagy, úgy mint Vide te Sionis filiae.” A szöveg ebben az esetben sem ismert eddig máshonnan, de a dallam forrása valamelyik XVIII. századi kiadású *Cantus cathilici*¹⁶ (vagy az 1703-as, vagy az 1738-as). Az ő összeállítása abból a szempontból is érdekes, hogy szövegei közül mindössze egy található meg a korábbi nyomtatványokban. Eszterházy Károly egyházlátogatási jegyzőkönyveiből tudjuk, hogy 1766-ban Jászapátiban milyen énekeskönyveket használtak: „utitur cantionalibus Csiky, Szelepcsényi, Illés et Zsámbár”.¹⁷ A csiki valamelyik Kájoni-kiadást jelenti (valószínű az 1719-est), a Szelepcsényi a *Cantus catholicit*, a Zsámbár az 1674-es *Cantus catholicit*, Illés pedig Illyés István *Sóltári és Halottas énekeit*. Ezekben, sőt más nyomtatottban sincsenek a szóban forgó énekek, így vagy a kántor saját szerzeményeinek tekinthetjük azokat, vagy – ami valószínűbb – a kéziratok kántorkönyvekben, gyűjteményekben kell kutatnunk utánuk.

Érdekes megoldást látunk azon a kézíraton, amelyről csak feltételezhetjük, hogy kántor küldeménye. Itt nem énekszövegek szerepelnek, hanem az egyházi év rendjében incipiteket sorol fel, amelyek az adott alkalmon, ünnepen énekelhetők, de minden esetben megjelöli az ének forrását a következő módon: például adventre való ének „Az kereszténységben igaz vallás az hitben in Csiky folio 13”, vagy „Elküldeték arkangyal Gábrriel In Szelepcsényi folio 294”. Ezek azonosítása viszonylag egyszerű volt, főleg azért, mert a lapszámok is szerepelnek: a csiki minden esetben az 1719-es Kájoni *Cantionalét* jelent, a Szelepcsényi lapszámait pedig az 1738-as *Cantus*-éval egyeznek. Eddig a forrásokban semmi újdonságot nem találunk, viszont olvashatunk ilyet is, hogy „Dicsírtessék édes Jézusnak szent neve Ut in missionali fol 1.” Ez már nehezebben feloldhatóan tűnik, és valóban nem találtam meg egyértelműen, mely nyomtatványból származnak az ilyen meghatározással bíró énekek. A gyanúm az volt, hogy valamely *A Jézus Társaságából való szerzetes papok által Magyar és Erdély országban tartandó Apostoli missiók alkalmazosságával összevgyűlt hívektől énekszóval mondatni szokott ájtatosság* című kiadványból valók, de az általam átnézettekben¹⁸ mindössze három énekre buk-

¹⁶ *Cantus catholici ex editione Szelepcsényiana*, Nagyszombat, Akadémiai, Hörmann János által, 1703 (RMK I 1679); *Cantus catholici ex editione Szelepcsényiana*, Nagyszombat, Akadémiai, 1738 (Petrik I 380).

¹⁷ Kovács Béla (közétező) (1997), *Eszterházy Károly püspök egyházlátogatásainak jegyzőkönyvei: Heves és Külső-Szolnok vármegye 1766–1767*, Eger, Érseki Gyűjteményi Központ, (Az egri egyházmegye történetének forrásai, 1), 220: Visitatio canonica ecclesiae Jász Apáthiensi cum filiali Kisir, 1766. augusztus 12.

¹⁸ *Ajtatos énekek és imádságok, melyek Seraphicus Szent Ferenc szerzetéből való conventualis PP minorita missionariusok az egri püspökségben tartandó szent missiójok alkalmazosságával énekelteknek vagy felszóval az ájtatos hívekkel mondatnak*, Kassán, Akadémia, Frauenheim Henrik,

kantam a hétből, és azoknak sem egyezett a lapszáma.¹⁹ Fenntartom azt az elképzelésemet, hogy valamelyik ilyen jellegű kiadvány a forrás. Volt más haszna viszont e könyvecskék átlapozásának. Más nyomtatványokból nem ismert ugyanis az a várkonyi kántor által közölt énekciklus, mely a *Sequentur cantilenae pro diebus Dominicis et feriatibus. Die Dominica, Die Lunae, Die Martis* stb.¹⁰ címen került be, és a hét egyes napjaira való énekeket jelenti. A missziós nyomtatványokban azonban az általam átnézettek közül mindben benne volt. Jó bizonyíték ez arra, hogy a kántorok ismerték és használták a missziós énekeskönyveket.

Jogos kérdésként merülhet fel, hogy mit kezdett Szentmihályi ezekkel az énekekkel, beledolgozta-e az énekeskönyvbe? A nyomtatvány előszavában így ír: „Vélekedésem ellen nevedett e Könyv; mert résszerént némely gondosbb T. Plébánus Urak, résszerént pedig érdemesbb jó Kántorok nékem erre alkalmatosságot nyújtottak, különösen egybe szerzett Énekeket hozzám küldvén.”²¹ Tehát tudott a kéziratokról, megkapta őket, foglalkozott velük – akár ő írhatta rájuk, melyik kitől származik. Ezt mutatja például a jákóhalmi kántor kottájában az első ének: *A Szentháromságban a második személy...* (lásd a 2/a–b. képeket a következő oldalakon). Egyrészt a szöveget az új nyelvi irányzatok szerint javította: az „az”-okat „a”-kra, a mai használat szerint: az Szentháromságból a Szentháromság, ez szentből e szent lett (ez a jelenség a nyomtatványban is megfigyelhető). Másrészt kihúzott versszakokat, a 12 strófás éneket 8-ra rövidítette. Harmadrészt szavakat, nyelvjárási alakokat cserélt ki benne: oly nagy fint helyett oly nagy fényt ír a 10. versszakban. És mindezek után az ének nem került be a nyomtatványba. Ugyanígy a jászapáti kéziratba is belejavít egy helyen: „Nagy szentség, drága szépség, üd-

1734; *A Jézus Társaságából való szerzetes papok által Magyar és Erdély országban tartandó Apostoli missziók alkalmatosságával összevegyült hívektől éneklővel mondatni szokott ájtatosság*, Kolozsvár, 1749; *A Jézus Társaságából való szerzetes papok által Magyar és Erdély országban tartandó Apostoli missziók alkalmatosságával összevegyült hívektől éneklővel mondatni szokott ájtatosság*, Győrben, Streibig János által, és találtatik Győrött Millner Jakabnál, 1746; *A Jézus Társaságából való szerzetes papok által Magyar és Erdély országban tartandó Apostoli missziók alkalmatosságával összevegyült hívektől éneklővel mondatni szokott ájtatosság*, Győrben, Streibig, 1751. A században több mint tíz kiadást élt meg e kiadvány az ország különböző városaiban. Mindegyiket nem volt módom kézbe venni, több kiadásból nem is található példány a mai Magyarország területén, így viszonylag nehéz ezek vizsgálata.

¹⁹ A szóban forgó hét ének: *Dicsírtessék édes Jézusnak szent neve...* (1734:1; 1749:2; 1750), *jöjj el, Szentlélek Úristen...* (1749:2, 1750), *Jertek keresztény lelkek, az istent dicsírm...* (1734:14, 1749:4, 1750), *Szent vagy, uram, szent vagy...*, *Üdvöz légy, Krisztusnak drága szent teste...*, *Uram hiszlek és reménlek, tiszta szívűl szeretlek...*, *Keresztények, sírjátok, mélyen szomorkodjatok...*

²⁰ *Pro gloria et laude Dei Omnipotentis et in honorem Sanctae Matris Ecclesiae has cantilenas insertas propriis suis Cantionalibus et scriptis extraxit Cantor Várkonyiensis Emericus Pintér, anno 1775to, 29–35.*

²¹ Szentmihályi 1797: X.

A Cantore Jákóhalmensi.
DE Venerabili Sacramento.

*A Szent Háromságban a második Személy,
 A kis az Atyával egyenlőnek itéli,*

*A Szent Szűznek méhében. Világnak
 Öltözött Emberségben.*

Mennyajunknak Szabadulásáért.

*Gabriel Archangyal, Mentül Küldetett, Isten akarat,
 tyát Szűz Tőle meg értett. Hogy Isten se Szűs,
 lana, s. Méhében fogantattán, de nem Atyától, nem
 Férfiutól, hanem Szent Lélektől.*

*Az Isteni Személy a kis Természereket, Istenit s Embert
 Özve fénkertetett: de meg nem változtatva, egyiket
 sem bolygatta, mind Isteni, s mind Emberi Gen meg-
 hagyatott.*

*Igy az Isten ~~szűs~~ Szűzül Szűzen Küldetett, ki a Szent
 Atyában nekünk el Lejtetett, Lelekünk Jelelőre;
 Mennyben Velelőre, ha Jostán gyahortán, vesz,
 Szűk s vele élünk.*

2/a. kép. Javítások a jákóhalmi kántor kéziratában
 (A Cantore Jákóhalmensi, p. 1–2. Eger, Érseki Levéltár A. V. 914.)

Teoté Kétségben Javított Teoté, itt a Szent Három
 liort fűrészen, minden kis mozdályában, vagyon ő
 Alakában, Gőzlen egy Isten, az három Személyben.
 Maria hogy Szűz legyen Isten szerint, és Világ valója
 Szűz méhében be ment itt is hogy ez en Teotem, és
 hogy ez az én Vérem, Konyérnek, és Borsnak külső
 Kétségben meggyen.
 Amint Hálás Járkosan Lelkében, látja az Urat ülni, jölni,
 ges éreken, Kér Seraphim Csarnyokkal, Fején,
 és lábát Tollaival, és földet, a harja értetni,
 hogy Aensigét, emberiségét.
 Szemében az látás, nyilván mutattatik, mert itt
 min az Isten, és emberiség látható, hogy világ,
 és szűz, Keresőre Javított, Isten, és csak
 Isten és Régi, Szent emberisége.
 Ugyan a Szent Konyér, melyet itt Javítottunk, és Szent,
 ben hatzánk, föld alatt vészünk, a Szentek nagy
 dege, ki földet Dicsősege; nekünk pedig, és
 itt a meg, be földet Dicsősege.
 Szentek Boldogsága, a Szent Háromság Isten, ki vilá-
 gosan ök, néznek nem úgy mint itten; mert
 a Teot Gyarlósága, földi Zomlándósága, oly nagy
 fényt, hathatos Isten, és nem viselhetne.
 Örök bölcsesége, hatalmú méltóság, minden jók,
 Kétség, Isteni Gazdagság, Isten
 Csak.

2/b. kép. Javítások a jákóhalmi kántor kézirataiban
 (A Cantore Jákóhalmensi, p. 1-2. Eger, Érseki Levéltár A. V. 914.)

vösséges áldozat / Mennyeiből[?] földiéhez változtatott ábrázat” helyett „Nagy csudával s hatalommal változtatott ábrázat” lett. Ez az ének sem került be a nyomtatott változatba.

Azért természetesen vannak olyan énekek is, amelyeket Szentmihályi felvett a nyomtatott énekeskönyvébe, de ezek közt viszonylag kevés az, amelyeket – jelenlegi tudásunk szerint – csak a kántor kottájából ismerünk, javarészt megtalálhatóak valamelyik korábbi énekeskönyvben. (Ezeket a táblázatok foglalják össze a tanulmány végén.) Korábbi nyomtatványokból nem, csak a kántorok kottájából ismert például a *Világnak négy része...*, *Hol vagy, én kedvesem...*, *Szent Márk napján szentül örvendjünk...* vagy a *Dicséjétek, tiszteljétek, keresztény népek...*, stb. kezdetű énekek. Több olyan szöveget találunk, amely korábbi nyomtatott forrásból ugyan nem ismert, de az *Egyházi énekes könyvvel* egy időben megjelent Bozóky-féle gyűjteményében megvan. Érdekes megfigyelni, hogy Bozóky énekeskönyvével, illetve a *Bozóky Mihály énekgyűjteményének*²² nevezett kézirattal legalább akkora rokonságot mutatnak e dokumentumok, mint Szentmihályiéval. Ez leginkább azt jelentheti, hogy közkézen forgó, szájhagyomány vagy kéziratok útján terjedő énekanyagról van szó, amely a hivatalos gyűjteményekben nem szerepelt.

Megőriztek az utókornak szövegváltozatokat is e kéziratok, például a *Ki ad én fejmemnek...* kezdetű ének esetében. Népszerű lehetett az ének a környéken, mert több változata is ránk maradt. Egyrészt szerepel a nyomtatványban. Ehhez képest apróbb változtatásokkal közli a zaránki és az adácsi kántor. Harmadik szövegváltozata(?) egy szintén környékbeli településről, Jászfényszaruról, az ottani kántor-énekeskönyvből ismert.

<i>Szentmihályi</i> ²³ 10 vsz.	<i>Zaránki, adácsi kántor,</i> 1 vsz., kottával	<i>Jászfényszarui ék.</i> ²⁴ 10 vsz.
Ki ad én fejmemnek, Vizet két szememnek, Hogy bús óhajtással, Sűrű könnyhullással Sirassam bűneim, Számptalan vétkeim?	Ki ad én fejmemnek, Vizet szemeimnek, Hogy mind éjjel-nappal, Sűrű könnyhullással Sirassam bűneim, Rossz cselekedetim?	Ki ad én fejmemnek, Bánatot szívemnek, Vizet szemeimnek, Hullást könyveimnek, Gyászt életemnek.

²² Bozóky Mihály énekgyűjteménye, [1775 körül]. (Stoll nr. 1091; OSZK FM 1/1663.)

²³ Szentmihályi (1797):146–147; *Az Egri Püspöki megye Énekes könyvének első részében foglalt énekek tulajdon nótájának Cottizatiói* 21–22 (nr. 70).

²⁴ *Jászfényszarui énekeskönyv* [1788], Jászfényszaru, 240–241 (Stoll nr. 1105; Vác, Egyházmegyei Könyvtár 219.337). Szadoczkai Vera (2015) A Jászfényszarui énekeskönyv, in Bogár

A nyomtatott énekeskönyvben és a kottás tervezetben szerepel egy másik bűnbánati ének, szinte azonos kezdősorral és tematikával. Ennek is ismert egy szövegváltozata(?) a Jászfényszarui énekeskönyvből.

*Szentmihályi*²⁵
10 vsz.

Ki ad vizet én fejemnek?
Kútforrást két szememnek?
Nagy bánatjában szívemnek,
Folyjon árja könnyvemnek,
Undoksága, sokasága,
Hajam szálát meghaladja
Temérdek bűneimnek,
Boldogsága, bátorsága,
Ezek miatt vidámsága
Nem lehet én lelkemnek.

*Jászfényszarui ék.*²⁶
5 vsz.

Ki ad vizet én fejemnek,
Könnyhullatást szememnek,
Hogy sok mocskát életemnek,
Undokságát vétkemnek,
Sirathassam, áztathassam,
Lelkemet vigasztalhasam,
Szívemben újulhasam,
Bátorságban, vigasságban
Istenemet szolgálhasam,
Bűnöktől távozhassam.

Nehezen eldönthető, hogy a közölt 5 strófa egy ének szövegváltozatának tekinthető-e, vagy inkább két, három, négy különálló éneknek, netán egy idegen nyelvű (latin?) ének különböző fordításainak, parafrázisainak. A különálló énekek mellett szól, hogy különböző a strófaszerkezetük és más-más dallamra énekelték az egyes variánsokat.

Összegzésként elmondható, hogy a Szentmihályi Mihály *Egyházi énekes könyvé*hez kapcsolódó kéziratok dokumentumok sok érdekességet rejtene magukban. Igen gazdag anyag, amelynek számbavétele már több alkalommal megtörtént, de a lelkeségi irodalommal zene- és művelődéstörténettel foglalkozó kutatók számára még sok újdonságot tartogathat.

Judit (szerk.), *Régi magyar népdalok és imádságok*, Budapest, MTA–PPKE Barokk irodalom és lelkiség kutatócsoport. (Pázmány Irodalmi Műhely Lelkiségtörténeti tanulmányok, 11.) 241–264.

²⁵ Szentmihályi (1797):144–146; *Az Egri Püspöki megye Énekes könyvének első részében foglalt énekek tulajdon nótájának Cottizatiói* 22 (nr. 72).

²⁶ *Jászfényszarui énekeskönyv* 238–239.

Kezdősor	CC 1651	CC 1674	CC 1675	Kájoni 1676	Kájoni 1719	Náray	Illyés 1693	Bozók	Szent- mihályi	Egyéb
VÁRKONY										
<i>Ah, jaj, a kereszfán jüggesz, értem haló Jézusom...</i>										nincs
<i>Atya, Fiú Szendelek egy Isten...</i>										nincs
<i>Csótörtékon dicsirtessék tőlünk Isten tiszteltessék...</i>										missziós
<i>Dicsrd Sion Megváltódat...</i>				x	x					Hajnal 1629
<i>Első napján szombatnak a Máriák indulának...</i>				x	x					
<i>Ez nap nekünk dicsíretes nap...</i>	x	x	x	x	x			x		
<i>Felkelvén Mária, Úr Jézus szent anyja...</i>										nincs
<i>Feltámadt Krisztus ez napon, alleluja...</i>	x		x	x	x				x	
<i>Hallgasd meg kérésünk, kegyes szíve Jézus...</i>										nincs
<i>Harmadnapon Isten keze...</i>										missziós
<i>Hatalmas Úristen, hozzád folyamodunk...</i>										nincs
<i>Hogy Gábrriel üdösséggel mennyből leszálla...</i>										nincs
<i>Hozzád kiáltunk felséges Istenünk...</i>										nincs
<i>Íme, egykor Szent István Istenben felfálla...</i>				x				x		
<i>Isten a firmamentomot mint erős fundamentomot...</i>										missziós
<i>Istennek hű szolgája, őriző szent angyal...</i>										nincs
<i>Az Istennek szent angyala...</i>		x				x				
<i>Itt vagyok Krisztus szent Teste...</i>				x	x			x	x	
<i>Jer, dicsírtük ez mai napon a mi Urunkat...</i>	x		x	x	x					
<i>Jézus, szent szívek aranya...</i>				x	x					
<i>Kegyes és kegyelmes szép Jézusom...</i>										nincs
<i>Kéj fel már álmodból, szűz szent Anyánk...</i>										nincs
<i>Kérésünk hallgasd meg, nagy irgalmi Isten...</i>								x		
<i>Kereszfán kint vallott kegyelem kútfeje...</i>				x	x		x		x	
<i>Követi vala Krisztus csudáját népek soksága!/] ...</i>	x		x	x	x			x	x	

Szentmihályi Mihály *Egyházi énekes könyvének* kéziratai

Kezdőszó	CC 1651	CC 1674	CC 1675	Kájoni 1676	Kájoni 1719	Náray	Illyés 1693	Bozók	Szent- mihályi	Egyéb
VÁRKONY										
<i>Krisztus feltámadta, mi bűnünket elmossa...</i>	x		x	x	x			x		
<i>Krisztus halált meggyőző...</i>	x		x	x	x			x		
<i>Krisztus memben felméne, nekünk helyt...</i>			x		x			x		
<i>Krisztus szenvedéséről illik ma emlékeznünk...</i>					x				x	nincs
<i>Magyarország fundálójá...</i>										nincs
<i>Mária mégyen városba...</i>										
<i>Mikor Máriához az Isten angyala...</i>					x			x		
<i>Mondj éneket, zengő nyeltem szentséges Úr Testének...</i>				x	x			x		
<i>A nap nagy haragnak napja...</i>	x		x	x	x		x		x	missziós
<i>Negyed napon Írás tartja...</i>										
<i>Pünkösd napja békében...</i>				x	x					
<i>Ó, édes Megváltóm, ne nézd bűneimet...</i>				x	x		x		x	
<i>Ó, Jézus, hívek öröme, téged éhezők kenvere...</i>					x					
<i>Ó, kegyes Szűzanya, egek nagy asszonya...</i>								x	x	
<i>Ó, szentséges, ó, kegyelmes, édességes Jézusom...</i>								x		
<i>Ó, szép Jézus, ez új esztendőben...</i>		x	x	x	x			x	x	missziós
<i>Pénteken mint hatod napon...</i>										
<i>Reménységem te légy nékem...</i>										Balassi Istenes énekek 1633
<i>Reménységem vagyok nékem...</i>		x								
<i>Szentháromság és csak egy Istenség...</i>				x					x	

Kézdősor	CC 1651	CC 1674	CC 1675	Kájoni 1676	Kájoni 1719	Náray	Illyés 1693	Bozóky	Szent- mihályi	Egyéb
VÁRKONY										
<i>Ah, jaj, a keresztfán függesz, értem haló Jézusom...</i>										nincs
<i>Szent Márk ünnepén mindnyájan</i>										nincs
<i>Szent Istent áldjunk...</i>										
<i>Szent Péter apostol nagy dicséretit...</i>						x				
<i>Szőrnyű csudát épít ma az mennyei tűz...</i>					x					
<i>Szűz Mária hét fájdalma...</i>				x	x					
<i>Szűz Mária, kegyes anya, Szentháromságnak</i>	x		x	x	x			x	x	
<i>leánya...</i>										
<i>Új csillag jelent az égen...</i>		x	x	x	x			x	x	
<i>Uram hiszlek és reménelek...</i>								x	x	Nagyölvédi
<i>Úr-vagyon a kenyér színben...</i>				x						
<i>Téged, Isten magosságban mi dicsírünk...</i>										missziós
<i>Vásárnapot, ó keresztény...</i>									x	missziós
„ÉNEKES” FÜZET										
<i>Bizomnyal nagy kedved, Istennél érdemed...</i>										nincs
<i>Dicsőítétek, tiszteljétek, keresztény népek...</i>								x	x	
<i>Így énekel a Szűz Anya,</i> <i>hogy szent fiát ehnyugossza...</i>										nincs
<i>Így szól Máriának Gábrriel arkangyal,</i> <i>mennyből lebocsátott követ...</i>										nincs
<i>Írott törvény Mojszesnek, első fiú születésének...</i>										
<i>Lelkünk üdvössége, Mária méhíbe</i> <i>szép hajnalkor jöve...</i>										nincs
<i>Szentháromságnak az én életemet...</i>								x	x	missziós
<i>Szeretlél engemet, szeretlek tégedet...</i>									x	Nagyölvédi

Kezdősor	CC 1651	CC 1674	CC 1675	Kájoni 1676	Kájoni 1719	Náray	Illyés 1693	Bozoky	Szent- mihályi	Egyéb
ZARÁNK										
<i>Akarod, édes Jézusom...</i>						x				
<i>Disztrés az gyermek, ki ez nap születék...</i>	x		x	x	x				x	
<i>Jézus, édes emlékezet...</i>	x	x	x					x		Hajnal 1629
<i>Ki ad én fejemnek, vizet szemeimnek...</i>									x	
<i>Ó, szüzek szent szüze, nagyaszonynak...</i>									más vált.	
<i>Szörnyű halál, ime hol áll, lest hányván életünknek...</i>	x		x	x	x		x		x	
JÁKÓHALMA										
<i>Mit fáradol, mit bánkódol, én lelkem, mit sírsz...</i>										nincs
<i>Szent Márk napján szentül örvendjünk, Teremtőnk által dicsőjük...</i>										nincs
<i>A Szentháromságban a második személy...</i>										nincs
ADÁCS										
<i>Ki ad én fejemnek, vizet szemeimnek...</i>									x	
<i>Mint a szép hives patakra a szarvas kívánczik...</i>	x		x	x	x		x		x	
<i>Üdvöz légy, szent kenyér...</i>								x	x	

Kezdősor	CC 1651	CC 1674	CC 1675	Kájoni 1676	Kájoni 1719	Náray	Illyés 1693	Bozók y	Szent- mihályi	Egyéb
JÁSZAPÁTI										
<i>Ég, föld Teremtője, felséges Isten...</i>									x	nincs
<i>Kegyes és kegyelmes szép Jézusom...</i>										Bozók y kézirat, Jászfény- szarui-ék.
<i>Ki ad nekem szárnyakat, mint szelíd galambnak...</i>										Jászfény- szarui?
<i>Nagy szentség, drága szépség, üdvösséges áldozat...</i>										nincs, kotta CC 1703, 1738
<i>Ó, mely szerelmes vagy én Jézusom...</i>								x		
<i>Ó, szentséges Szakramentum, isteni nagy méltóság...</i>								x		
<i>Ó, szépséges, ó kegyelmes, édes Jézusom...</i>								Ó, szent- séges		
<i>Szerelmes, édes Jézusom, imádlak tégedet...</i>								x	x	
<i>Téged, Isten áldlak e szentségben...</i>										nincs
<i>Üdvöz légy, e nagy szentségben jelen lévő örök Isten...</i>										nincs
<i>Üdvöz légy, szent kenyér, kit ehme föl nem ér...</i>								x	x	
<i>Világnak négy része, országok sok része sietséggel jöjjetek...</i>										nincs
JÁSZÁROKSZÁLLÁS										
<i>Hol vagy, én kedvesem, Jézus, szerelmesem...</i>										nincs
<i>Ó, én szerelmes Jézusom, édes, édes Megváltóm...</i>										nincs
<i>Ó, Jézus, emberségben öltözött istenség...</i>										nincs
<i>Ó, nagy szentség, lelki szépség...</i>									x csak az 1-2. sor egyezik	